

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

SEYDA MOLLA MUSA GEÇİT ÖZEL SAYISI

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 4

Aralık-2023

RÖPOTAJ BİLGİLERİ

Röportaj Yapan: Ebuzer BAYRAM

Röpotaj Yapılan: Prof. Dr. Mehmet Salih GEÇİT

Röpotaj Konusu: Molla Musa el-Celâli'nin (1938-2021) Kurmuş Olduğu Ahmed Yesevî
Camii ve Medresesi'nin Dünü Bugünü

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Röpotaj

Makale Geliş Tarihi: 12.12.2023

Makale Kabul Tarihi: 23.12.2023

Sayfa Aralığı: 155-171

Muhterem Hocam öncelikle değerli vaktinizi ayırdığınız için teşekkür eder, kısaca sizi tanımak isteriz.

Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinde 4 Kasım 1971'de dünyaya geldim. Nüfusa 03.03.1972 tarihli olarak kaydedilmişim. Esasen Doğubayazıt ilçesine bağlı Telçeker köyündeniz. Ancak babam Molla Musa'nın imamlığı münasebetiyle görev yaptığı Yaygınyurt köyünde doğdum. Buranın eski adı Zorava olup dört yaşına kadar o köyde kaldık. Daha sonra babamın görev yerinin değişmesi nedeniyle Nureşin köyüne gittik. İlköğretim dördüncü sınıfa kadar Esnemez köyünde okudum. Daha sonra yine babamın tayininin Doğubayazıt merkeze çıkması nedeniyle ilkokulu Doğubayazıt Atatürk İlkokulu'nda bitirdim. Ortaokulun ikinci sınıfını Doğubayazıt İmam Hatip'te, son sınıfı da Ağrı merkezde, Ağrı İmam Hatip Lisesi'nde okuyarak mezun oldum. İki yıl Bitlis iline bağlı köylerde imamlık yaptım. Bir süre sonra Doğubayazıt'a tekrar tayinimi istedim.

Dört ay sonra Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandığım için Erzurum'a geçiş yaptım. Lisans, Yüksek lisans ve doktoramı Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde tamamladım. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı müftülük ihtisas kursunu da Erzurum'da bitirdim. 2003 yılında Doğubayazıt ilçesine vaiz olarak atandım. 2008 yılında Tuzluca'da, 2012 yılında Doğubayazıt'ta müftü olarak görev yaptım. 2012 yılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne yardımcı doçent olarak atandım. O günden bugüne İslami İlimler Fakültesi'nde yardımcı doçent, doçent ve profesör unvanıyla, dekan yardımcılığı, bölüm başkanlığı, ana bilim dalı başkanlığı görevlerinde bulundum. Halen fakültemizin dekanlık görevini yürütmekteyim. Vefatına kadar her yaz ve kış tatillerinde fırsat buldukça merhum babam Molla Musa'dan medrese derslerini ikmal ettim.

Beş yaşındayken başlamış olduğum resmi-sivil eğitim-öğretim, medrese ve iş hayatıma öğrenci ve talebe olarak devam ediyorum. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in "ilim öğrenmek beşikten mezara kadardır" sözüne imtisalen Cenâb-ı Allah'tan bizleri ölene kadar ilimle uğraşan, elinde kitap, dilinde zikir bulunan kullarından eylemesini niyaz ediyorum.

Değerli Hocam, Molla Musa hocamızın hayatına dair geniş malumatlar, kendisiyle ilgili yayınlanmış muhtelif yazılarda yer almakta. Dolayısıyla biz burada doğrudan konumuza girmiş olmak için, Hocamızın medresesini ne zaman tesis ettiği sorusuyla başlamak istiyoruz. Ayrıca medresesinin kuruluşundan önce ilmini taliplerine sunmuş mudur? Sunduysa bunu hangi ortamlarda, nasıl gerçekleştirmiştir?

Her ne kadar diğer yazılarda bazı bilgiler yer alacaksa da biz burada bazı hususları özetle zikretmek istiyoruz. Merhum babam Molla Musa ilk okuldan sonra kendisini tamamen İslami İlimlere vermiştir. Hatta kendisine bu konuda sorulan sorulara cevap verirken şu ifadeleri kullanmıştır; “Ben ilk okula gittiğimde benim dikkatimi çeken şeydu, ilk olarak okulda bize Ali yat uyu deniliyordu. Ben de söyle düşündüm; biz buraya ilim okumaya geldik ama hocalarımız bize yat uyu diyor. Dolayısıyla bu eğitim sisteminin beni tatmin etmediğini düşündüm. Başka bir arayış içerisine girdim, ilkokulu bitirdikten sonra medreseye gittim, medresede merak ettim; Acaba hocam ilk olarak ne öğretecek, ilk dersimiz ne olacak? Hocam ilk derse “Rahman ve rahim Allah’ın adıyla” yani besmeleyle başlayınca o gün dedim ki benim takip edeceğim yol işte budur.” Molla Musa’nın ilim hayatı işte böyle başlamıştı.

Tabi merhum babamız önce köyde Osmanlı döneminde askeriyede Ali okulu ismi verilen, okuma yazma bilmeyenlere okuma yazmanın öğretildiği kurslarda eğitim görmüş olan Ali Çavuş isimli bir şahıstan Kur’ân’ı-Kerîm okumayı öğrenmiştir. Bildiğiniz gibi Osmanlı Devleti’nde resmi alfabe Arap harfleriyle yazılmış Osmanlıca olduğundan askerler Anadolu’nun değişik yerlerine askerlik vazifesine gidince öğrencilere okuma yazma öğretmek için Arapça kuran harfleriyle eğitim veriliyordu. Ali Çavuş alfabeyi öğrendiği için de Kur’ân’ı-Kerîm’i okumayı çözebiliyordu, bu yüzden köyümüze geldikten sonra komşu çocuklarına Kur’ân dersi vermeye başladı. Benim babam da Kur’ân’ı öğrendikten sonra Ali çavuş kendisine “Artık benim sana öğreteceğim bir şey kalmadı, bundan sonra medreseler var. Eğer daha fazla şey öğrenmek istiyorsan, git medreselerde ders gör” demek suretiyle kendisini yönlendirmiştir.

Bizim köy Ağrı Dağının karşısında olduğu için Rus işgallerine maruz kalmış ve Ruslar tarafından sakinlerinin birçoğu şehit edilmiş bir köydür. Hatta köyümüzde Şehitler

Deresi isminde bir dere de vardır. Dolayısıyla köy işgale maruz kaldığından, belli bir dönemden sonra sosyal hayat geri kalmış, ilim tahsili mümkün olmamıştır. Köyde biraz ezan ve namazdan anlayan sūfi ve hacılar imamlık yapıyorlardı. Köyde medrese olmadığı için rahmetli babam çocukken etrafına sormuş ve iyi bir medrese arayışına girmiştir. Bu soruşturması neticesinde Muş Malazgirt civarında iyi medreseler var diyerek babasından habersiz bir şekilde Doğubayazıt'tan Ağrı merkeze, Ağrıdan da bir kamyona binerek Muş'un Bulanık ilçesine gitmiştir. Orada bir akrabamızın evinde misafir olarak kalmış, medreseye ilk olarak burada intisap etmiştir. Böylece çevrede daha iyi durumda olan medreseleri, meşhur müderrisleri ve şeyhleri tanıma, onlardan istifade etme fırsatı bulmuş, gece gündüz ilim tahsilinde bulunarak eğitim öğretim hayatını dolu dolu geçirmiştir.

Yedi senelik bu süre zarfında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun birçok medreselerini gezerek medrese eğitimini tamamlamıştır. İcazetini alıp Doğubayazıt'a döndükten sonra, ilk olarak Doğubayazıt Nureşin/ Buyuretti köyünde on yedi yaşında imamlığa başlamış, o andan itibaren medrese açmış ve kendi hocalarından medreselerde okuduğu dersleri taliplerine vermeye başlamıştır. Vazife hayatı boyunca yaklaşık yirmi köyde görev almış köyün muhtarı, ağası veya reisi ile konuşup köyünde medrese açılması ve talebeye imkân sunulması şartını ileri sürmüştür. Malumunuz eskiden imamla köylüler önce bir anlaşma yapar, ardından göreve başlanırdı. Tabi bölge insanı eskiden bugüne genellikle dindar olup, ilmi, medreseyi seven insanlar olduklarından Molla Musa'nın bu teklifine olumlu yaklaşmışlardır. Böylelikle babam görev yaptığı köylerde gerek köy halkının evladından gerekse bölgeden ilim için gelen talebelerin yetişmesine katkı sunmuştur.

Molla Musa Doğubayazıt merkezde kurmuş olduğu medresesine kadarki eğitim-öğretim sürecini bu şekilde sürdürmüştür. 1991 yılında Doğubayazıt'ın eski ismi Korım olan Dalbahçe köyünden emekli olduktan sonra, Doğubayazıt merkezde önce müstakil bir ev, sahibi tarafından medreseye emaneten ders vermek üzere tahsis edildi. Daha sonra başka bir müstakil ev, sahibi tarafından ilim tedrisi için hibe edildi. O hibe edilen ev müstakil tek katlı olduğu için sonradan yıkılarak yerine beş katlı bir medrese yapıldı. 1991'den vefat ettiği 2021 tarihine kadar şu anda Doğubayazıt'ta bulunan medresesinde talebelerine ders vermeye devam etmiştir.

Muhterem Hocam Molla Musa'nın Medreselerinin isimleri var mıydı? Özellikle Ahmed Yesevî Camii ve Medresesi hakkında bilgi verebilir misiniz?

Geçmiş dönemlerde köylerde açılan medreselerin özel bir ismi olmazdı. Köy medreseleri ya “filan köyün medresesi” olarak anılır ya da o medresenin müderrisi kendini ispatlamış bir isim ise, yani Seydâ kimse onun ismi zikredilerek anılırdı. “Seydâ Molla Musa medresesi” gibi. Tabii bazı köylerde ağaların nüfuzu etkili olduğundan medrese ağanın adına nispetle anılırdı. Önceleri medresenin açılması için resmi bir formaliteye gerek duyulmazdı. Ne zamanki medreseler il ve ilçe merkezlerinde kuruldu, şehir merkezlerinde resmi bir izin alınması gerekliliği hasıl oldu.

28 şubatla birlikte dernekler ve vakıflar aracılığıyla medreseler açılmaya başlandı. İnsanlar birleşiyorlar, bir dernek kuruyorlar. O derneğe bir isim veriyorlar. Mesela Yunus Emre Derneği veya vakfı gibi dernek kurmak vakıf kurmaya nispeten daha kolay olduğundan genellikle dernekler kurulmak suretiyle hizmetler yapılmaya çalışılıyordu. Derneğin ismi de aynı zamanda medreseye isim oluyordu. Örneğin Ahmed-i Hânî derneğinin açtığı medreseye Ahmed-i Hânî medresesi denilirdi. Molla Musa yukarıda da geçtiği üzere Doğubayazıt merkezde bir dairede eğitim faaliyetlerine başladığında medresesinin özel bir ismi yoktu. Burası halk arasında Molla Musa Medresesi olarak anılıyordu. Yirmi sekiz şubat döneminde ise önce bir dernek kurdular. Medrese kurmadan önce Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı bir öğrenci pansiyonu olarak açtılar. İlgili kurumlara öğrenci pansiyonu olarak müracaat edip açtıkları için öğrenciler gelebiliyordu. Gece yatılı, gündüz ise medrese eğitimini alıyorlardı. Bu medrese eğitimini alan öğrencilerin bir kısmı aynı zamanda bir de İmam Hatip Liselerine veyahut diğer liselerden herhangi birine devam ediyordu.

Yani bu yeni pansiyon sisteminde genel itibariyle üç farklı öğrenci tipi vardı. Bir grup sadece köyden gelip şehirde başka yurt olmadığı için pansiyonda kalıyordu. Gündüz okula gidip, gece burada kalıyorlardı. İkinci grup öğrenciler ise hem okula gidiyor hem de medrese eğitimi alıyordu. Bunlar da pansiyonda kalıyor, okullarının yanı sıra fırsat buldukça, okuldan arta kalan zamanlarda medrese eğitimi alıyorlardı. Üçüncü grup öğrenci ise okula gitmiyor sadece medrese eğitimi almak için buraya geliyorlardı.

Pansiyon Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı olduğu için bir isim verilmesi de gerekiyordu. Konya'da Mevlânâ'nın meşhur olması gibi Doğubayazıt'ta da Ahmed-i Hânî (ö. 1119/1707) meşhur bir âlim olduğu için önce onun isminin medreseye verilmesi gerektiğine dair, müşavere heyetinde bir fikir ortaya atıldı. Böyle bir fikir ortaya çıkmıştı, ancak yaklaşık otuz kırk sene önce Türkiye'de Kur'ân kurslarıyla şöhret bulmuş Süleyman Hilmi Tunahan'ın (1888-1959) talebeleri Doğubayazıt'ta da bir Kur'ân kursu açmışlar, adına da Ahmed-i Hânî Pansiyonu demişlerdi. İsim benzerliğinden dolayı karışıklık çıkabileceği düşüncesiyle bu isimden vazgeçilmişti. Ancak Molla Musa bu cemaatin kurucusunun Türk olması, Türk hocaların Doğubayazıt'a gelerek bölge halkına Ahmed-i Hânî isminde bir kursla Kur'ân hizmeti sunmuş olmalarını kadirşinaslık olarak değerlendirerek "Biz de Kürt hocalar olarak, bir medrese kuruyoruz. O halde biz de Türk bir âlimin adını verelim" diyerek pansiyona Ahmet Yesevî Pansiyonu ismini uygun görmüştür. İsim hatırası bu şekilde olan pansiyon daha sonra Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ayrılmış, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanmak istenmiştir. Bir süre bu şekilde resmi işlemlerle meşgul olunduktan sonra pansiyonun altında özel bir mescit bölümü olduğu için medrese Ahmed-i Yesevî Camii olarak Diyanet İşlerine bağlanmış oldu. Şu an resmiyette Ahmed Yesevî Camii halk arasında ise Molla Musa el-Celâfî Medresesi olarak bilinmektedir.

Molla Musa hocamız, medresesinde hangi dersleri okutmuştur?

Merhum babam Molla Musa medrese eğitimi alan birisi olarak medrese müfredatını uygulamıştır. Fakat zamanla bu medrese müfredatının dışında başka kitaplar da okutmuştur. Onun için bunları kitap ismi olarak değil de kitap mevzusu ve özelliği açısından taksim ve tasnif edersek şöyle diyebiliriz; İlk olarak normal medrese usulünde okutulan kitaplar Molla Musa tarafından okutulmaktaydı. Mesela bunlar Emsile ve Bina'dan başlıyor, Mugnî, Suyûtî, Molla Camii ve sair kitaplar ile devam ediyordu. Tabi *Muhtasaru'l-Meânî* gibi bazı kitaplar da okutmuştur. Bu kitapların bazıları bölgeden bölgeye ufak değişiklik arz etse bile genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu medreselerinde yüzde seksen doksan oranında aynı kitaplardır. Bir bu şekilde klasik medrese müfredatına ait kitaplar okutuyordu.

İkinci olarak bu bölge çoğunluğu Şâfî mezhebine tabi olduğu için aynı zamanda bölgenin medreselerinden mezun olanlar Şâfî köylerine gidip orada imamlık

yapacaklarından ve bu bölgede insanların fetva talepleri Şâfi mezhebi üzere olduğundan Şâfi mezhebine ait fıkıh kitaplarını okutmuştur. Bu kitaplar kısadan uzuna ve basitten zora göre değişen kitaplardır. Örneğin önce *Gâyetü'l-İhtisar* kitabını okutuyordu. Ondan sonra *Tenvîru'l-Kulûb* isimli tasavvuf, itikat ve fıkıhtan oluşmuş kitabın fıkıh bölümünü okutmuştur. Bununla birlikte bir de İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Minhâc* isimli kitabını okutmuştur. Bu şekilde farklı bazı fıkıh kitaplarını da okutuyordu. Tabii fıkıh kitaplarını okuturken bir de bunun yanında fıkıh usulü ile ilgili çağımızda ortaya çıkan, yeni yazılan kitaplardan da okutmuştur. Abdülkerim Zeydân'ın (1921-2014) *Fıkıh Usulü* kitabı, Abdulvehhâb Hallâf'ın (1888-1956) *Fıkıh Usulü* kitabı, Profesör Vehbe Zuhayli'nin (1975/ 2015) *Fıkıh Usulü* kitabı vb. kitapları zeki talebelerine kısmi olarak ihtiyaç gördüğünde ders olarak okutuyordu.

Bu kitaplar dışında itikatla ilgili kitaplar da okutuyordu. Medresede Ahmed-i Hânî'nin *Akida İmane* isimli kitabı itikat kitabı olarak okutuluyordu. Onun yanında Molla Halîl es-Siirdî'nin (1754-1843) *Nehcü'l-Enâm* kitabını da akâid kitabı olarak okutmuştur. Teftâzânî'nin (ö.792/1390) *Şerhu'l-Akâid*'ini, Saîd Havvâ'nın (1935-1989) *Allah* isimli kitabını, Bediüzzaman Said Nursi'ye ait *İşâretü'l-İcâz ve Mesnevîyi Nûriye* gibi bazı kitapları da okutmuştur.

Bu akâid kitaplarının dışında dördüncü bir tasnifat olarak çağdaş İslâm kültürüne, İslâm düşüncesine dair Hasan el-Bennâ(1906-1949), Afif Abdulfettah Tabâra (1923-2022), Saîd Havvâ, Said Ramazan el-Bûtî (1929-2013), Yusuf el-Karadâvî (1926-2022), Muhammed Kutup (1919-2014) vb. çağdaş İslâm mütefekkirlere ve âlimlerine kitaplarını okuttu. Neccar'ın (ö. 643/1245) *Kıyasu'l Enbiya'sı*, Seyyid Kutub'un (1906-1966) tefsirinden bazı bölümler, Muhammed Ali Sâbûnî'nin (ö.680/1282) *Safvetu't-Tefâsîr* isimli tefsiri bunlardan bazılarıdır. Böylelikle Molla Musa çağımız modern sistemi ve akademik usulü takip eden âlimlerin yazmış olduğu günümüz şartlarına uygun bir şekilde İslâmî meseleleri ele alan kitapları hem okumuş hem de okutmuştur.

Rahmetli babam kendisi itikat olarak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat üzerindeydi. Bu konuda taviz de vermezdi. Mutezile, Şîa, Cebriye ve diğer ehl-i bidat olarak kabul edilen mezheplerin fikirlerinin Müslüman toplumda yayılmasını sevmez ve istemezdi. Hatta buna karşı mücadele edip ömrünün son yıllarında ateistlere, modernistlere ve hadis inkarcılarına cevaplar şeklinde altı yedi ciltten oluşan cevaplar serisini yazarken, Hâricî, Vehhâbî, Selefi, Şîi ve diğer mezheplerden Ehl-i Sünnet toplumunda yayılmaya çalışılan

düşüncelere karşı da reddiyeler kaleme almıştır. Bununla birlikte kendisi zaten Doğubayazıtlı olduğundan Doğubayazıt'ın bir tarafında İran öbür tarafında Iğdır olduğundan çevrede Şîa mezhebine mensup Müslüman kardeşlerimiz de olması dolayısıyla orada yaşayan imamların, âlimlerin çevredeki mezhepleri de tanınması gerektiğini düşünüyordu. Aynı şekilde bir Müslüman ilim talebesinin, âlimin İslâm tarihi boyunca ortaya çıkan mezhepleri tanınması gerektiğini düşünüyordu. Medresesinin son kitaplarından birisi olan İmam Teftâzânî'nin yazmış olduğu *Şerhu'l-Akâid* isimli kitapta Allah, Peygamber, ilahi sıfatlar, şefaath, kabir azabı, uluhiyet, nübüvvet gibi konularla ilgili açıklama yaparken İmam Teftâzânî Nesefî'nin akidesini şerh ettiğinde diğer mezheplere yönelik cevaplar yazıyor, reddiyeler yazıyor, onların bu konudaki görüşlerini ele alıp onu da yazıyor dolayısıyla bu kitabın daha doğru anlaşılabilmesi için Müslüman talebe ve âlimin Mutezile mezhebine ait âlimlerin kitaplarını okuması gerektiğini, Şîa'ya mensup ve diğer mezheplere mensup âlimlerin kitaplarını okutulması gerektiğini de düşünüyordu. Kitap okumak illa onu savunmak niyetiyle değil bizim eleştireceğimiz mezhebin kendi kaynağında acaba bu konu nasıl ele alınıyor, bu şekilde bir araştırma neticesinde farklı mezheplerin kitaplarının okutulması gerektiğine inanıyordu.

Kendisi örneğin tefsirde Şîa âlimlerinden olan Tabâtabâî'nin (1904-1981) yirmi ciltlik *El Mizan fi Tefsir'ul Kur'ân* isimli kitabını baştan sona okumuştur. Aynı zamanda Doğubayazıt'ta İran sınırı olduğu için İran'dan Doğubayazıt sınır kapısından Türkiye'ye getirilen Ayetullah Humeynî, Murtezâ Mutahharî ve benzeri diğer Şîî, çağdaş ve eski âlimlerin kitaplarını da okuyordu. Hatta gençliğinde kendisi İran sınırına yakın köylerde ve bizim köyümüzde İran'dan gelenlerle görüşüyordu. Görev yaptığı köylere yakın yerlerde Şîîlere ait İran köyleri vardı. Onların hocaları da sınır ticareti yaparken gelip bizim bulunduğumuz köylerde konaklıyorlardı. Dolayısıyla Şâfîî âlimlerinin Şîî âlimleri ağırlayıp tanışma ve konuşma imkânı vardı.

Bölge birbirine yakın olduğu için Türkiye'den ister Hanefî olsun ister Şâfîî olsun sınır ticareti yapıp İran'a gidenler onların camisinde namaz kılar, onların insanlarıyla imamet, hilafet, namaz, oruç, zekât ve benzeri konuları konuşup tartışıyorlardı. Dolayısıyla buradan giden insanlar oraya gittiğinde onların sorularını alıp gelip burada kendi hocasına veriyordu, soruyordu. Dolayısıyla karşılıklı olarak sosyal hayatın bir gereği ve ticaret hayatının bir gereği olarak da farklı mezhepleri özellikle Şîa Mezhebiyle ilgili ilmi, yani sadece kulaktan duyma bilgilerle değil ya da sadece bizim kaynaklarımızda verilen

cevap ve reddiye mahiyetindeki bilgilerle iktifa ederek değil, aynı zamanda onların kendi kitaplarını da kendi gözüyle görüp yarın bir Şîa mollasıyla karşılaşıldığı ve tartışıldığı zaman daha doğru, daha güzel ve kendi kaynağından alınmış bilgilerle cevap vermek üzere böyle bir ihtiyaç hissedilmiştir.

Bu sebeple kendisi farklı mezhepleri inceliyordu. Hatta *Mecmuatu'l-Fetâva* isimli kitabında Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî Fetvalarıyla birlikte bir de Câferî mezhebinin fetvalarını bir bölüm olarak ele almıştır. Bölgemizde yaşayan birisinin Câferî mezhebini tanınması, onların fetvaların bilmesi, namaz, oruç, zekât, hac ve diğer konularda bilgi sahibi olması gerektiğini düşünmüştür. Örneğin Iğdır'da o zamanlarda yüzde elli civarında, Şâfiî Hanefî yüzde elli civarında Câferî vardı. Iğdır'da ister Hanefî olsun ister Şâfiî olsun imamlık yapacak birisinin bulunduğu mahallede, sokakta hemen yanı başında Câferîler yaşıyordu. Beraber yaşadığımız Müslüman kardeşlerimizin mezhebini bilmemek bir imama yakışmazdı. İmamın o mezhebi bilmesi sosyal bir gerekliliktir. Bu ve benzeri gerekliliği içinde yaşadığı bölgede aktif olarak gördüğü için kendisi de böyle bir dönemde yaşadığı için hem kendisi hem de talebelerine bu tür mezheplerin görüşlerini açıklayan kitaplar okur ve okuturdu. *Mecmû'atu'l-Ulûm* isimli kitabında bir bölüm olarak *Fennun Fi Firaki'l-İslâmiye* diye açtığı başlık da bu ihtiyacı karşılamak üzere kaleme alınmıştır. Burada Ehl-i Sünnet dışındaki diğer mezhepler kısa bir şekilde muhtasar olarak tanıtılmaktadır. Fırkaların liderleri kimlerdir, inanç esasları nelerdir vb. sorulara cevap olabilecek bir muhtevaya sahiptir. Sorunuzun cevabı özetle bu şekildedir.

***Molla Musa Hocamızın medresesinde derslerin işlenişi nasıldı?
Kendisi dışında medresesinde ders verenler olmuş mudur? Medresesinin
bölgenin diğer medreselerinden farklı yönleri var mıdır?***

Medreselerde asırlardır devam eden bir müfredat var. Bu müfredat esas itibari ile Selçuklu dönemdeki Nizamiye medreselerin bir devamıdır. Bizim Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu'daki medreselerimiz müfredat, usul, ders kitabı, mezhep, fikhî ve itikâdî mezhep açısından Selçuklu dönemdeki İmam Gazâlî (ö. 505/1111), İmam Cüveynî'den (ö. 478/1085) sonra devam eden silsileye tabidir. Kendi icazetnamelerinde bu silsilenin imamları var. İşte bu âlimler Gazâlî, Cüveynî, Fahrettin Er-Razi (ö.606/1210), Taftazânî, Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) gibi hepsi Nizâmiye Medreselerinin ulemâsıdır. Bölgemiz medreseleri de bunların bir devamıdır. Bu sebeple

sistem olarak o sistemi devam ettirmişler. Ancak tabii Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet'in başlarında aktif olarak devletin fiili desteğini almadan müderris yani köyün imamıyla köylüler tarafından sivil toplum örgütlerinin yaptığı gibi sivil bir kuruluş olarak kurulduklarından Nizâmiye Medreseleri kadar, devlet destekli ve tam teşekkülü olamamıştır.

Çünkü Nizâmiye Medreselerinde idarecilerin maddi mânevî destekleri söz konusu olmuştur. Buralarda geniş binalar yapılmış, çok çeşitli çok sayıda ilim ve bilim adamları olan müderrisler tarafından talebe okutulmuştur. Ama bizim bölgemizde yer alan medrese sisteminde köyde bir imam vardır. Bu imam camide ve caminin yanında yapmış olduğu küçük bir hücrede köyün çocuklarını ve çevre köyün çocuklarından on beş, yirmi, en fazla otuza yakın öğrenci topluyor, kendisi baştan sona kadar bütün ders kitaplarını okutuyordu. Sarf, nahiv, fıkıh, akait, siyer, belâgat, fesâhat, mantık gibi ilimleri bir hoca daha önce bunları okuduğundan o ilimlere ait kitapların hepsini kendi talebelerini tek başına veriyordu. Bu durum bölgemizde Cumhuriyet döneminden doksanlı yıllara kadar devam etmiştir.

Doksanlı yıllardan sonra müderrislerin bir kısmı köylerden emekli oluyorlardı. Bir kısmı da kendi kadrosunu mahalleye getirip ilçe ve il merkezlerinde müstakil olarak şimdiki Kur'ân kursları ve yurtlar gibi büyük medrese binaları yapmışlardır. Bu medrese planında kütüphaneler, mutfak, mescid, yatakhane, okuma salonlarını içermektedir. Bu binalarda iki yüze kadar talebe kalabiliyordu. Hatta Diyarbakır'da bazı medreseler vardır ki talebe sayıları beş yüze varmaktadır. Talebe sayısı normal bir müderrisin kapasitesini aştıktan sonra müderrisler yanında farklı müderrisleri de barındırmaya başladılar. Bu durumda yeni gelen müderrisler aşağı seviyedeki ders kitaplarını talebelere okutuyorlar. Ama o medresenin baş müderrisi olan onun kurucusu ve toplum nezdinde oranın hocası, Seydâsı bilinen aynı zamanda sadece müderris olarak değil, sivil kanaat önderi olarak bilinen büyük Seydâ da o talebelerin hepsine değil de onlar içerisinde Molla Cami gibi İmam Suyûti'nin *Behcetü'l-Merdiye'si*, Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Akâid'i* gibi veya *Şerhu'l-Muhtasar* gibi böyle büyük, ağır ve zor kitapları okutuyor. Bu eserlerden aşağı seviyede yer alanları ise iki müderris, üç müderris, beş müderris okutuyordu. Babam Molla Musa da bu şekilde aynı usulü devam ettiriyordu. Son zamanlarında kendisi dışında iki abim Molla Reşit ve Molla Ferit ikisi beraber medresede ders veriyorlardı. Yine başka

müdrisleri de vardı. İleri seviyedeki müdrisler, aşağı seviyedeki müdrislere de ders veriyordu.

Bendeniz de ilk okuldan itibaren resmî kurumlarda eğitim öğretim hayatıma devam ettiğim için ancak yaz ve kış tatillerinde imkân buldukça babam Molla Musa'dan istifade etmeye çalıştım. Molla Musa kendisi bazı kitaplar seçerek bize okutmayı tercih ediyordu. Biz diğer talebeler gibi yıl boyunca yanında kalamayacağımız için veya beş sene yıl boyunca kalamayacağız için okulda okuduğumuzdan dolayı babamız bize özel daha derli toplu kitaplar seçiyor “bu kitabı okuyan birisi sanki şu geniş kitapları okumuş gibi olur” diyordu.

Örnek vermek gerekirse bize Kutsi hadislerle ilgili bir kitap. Nevevî'nin *Kırk Hadis*'ini, *Kenzu'l-İrfan* isimli hadis eserini, okuttuktan sonra *et-Tâcu'l-Usûl* kitabına geçirdi. Birinci ciltten ikinci cildin ortasına kadar bize onu da okuttu. Benzer şekilde muhtelif tefsir eserlerinden de bazı bölümler okutarak tefsirlere aşina olmamızı sağladı.

Biz evlatları için uyguladığı özel yönteme benzer şekilde medresesinin öğrencilerine de bazı yeni uygulamalar gerçekleştirdi. Talebeler üniversiteye giremez, imam olamaz, bir resmi görev elde edemezse, ilim haricinde meşguliyetlerle geçimini temine çalışacağından mevcut klasik medrese usulünün dışında, bu derslerin biraz daha yoğunlaştırılmış bir eğitim sistemiyle verilmesi gerektiğine inandı. Aradaki bazı kitapları çıkardı. Kendi düşüncesine uygun olarak *Mecmû'atu'l-Ulum*, *Mecmû'atu'l-fevâid* gibi kitaplarını muhtasar bir şekilde yazmıştır. Ve bu muhtasar eserlerin iyi bir âlimin rahleyi tedrisinde güzel bir şekilde, dikkatle okutulması halinde medresede uzun yıllar elde edilen birikimin öğrenilebileceğini söylüyordu.

Peki sayın Hocam, medresesindeki bu durumun, yöntemin bölgeye katkısı olmuş mudur?

Eski medrese sisteminin aynı şekilde devam edilmesi yukarıda da bahsettiğimiz şekilde hem madden hem de mânevî açıdan birçok sakıncayı beraberinde getiriyordu. Önceleri medreseden icazet alan birisi hiçbir sınava girmeden bir köye gider, hocasının selamıyla o köyde imamlık yapardı. Zekât, fitre vb. yardımlarla maddi nafakasını temin edebilir, evlenerek aile hayatını kurabilirdi. Ama günümüzde durum yeni toplumsal düzen kurallarına bağlı olarak farklılaşmıştır. Babam bu zorlukları dikkate alarak “acaba

çağımızda hem medrese eğitimini hem öğrencinin resmi okullardaki istenilen diploma şartlarını sağlayabilir miyiz diye” bir düşüncede olmuştur. Vazifeye atanma açısından çağın gereği eğitim öğretim faaliyetlerine talebelerini yönlendirmiş, müfredatta az önce de bahsettiğimiz yeniliklere gitmiştir.

Bununla birlikte bölge medreselerinin ilim talebesinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak fiziki yapısına dair de ciddi gelişmelere öncülük etmiştir. Molla Musa bölgede belki birinci, yani ilk olmasa bile Ağrı, Kars, Iğdır çevresinde ilk defa şehir merkezinde bir arsa temin ederek üzerinde beş katlı bina yaparak, fiziksel imkânlarıyla da talebelerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir medreseyi inşa ettirmiştir. Medresede yatakhaneler, derslikler, abdesthaneler, gasilhane, mescid ve idare odaları şeklinde yeni ve modern yapılar tesis edilmiştir.

Medreseye ziyaretçi olarak gelen müderrisler, talebeler, imamlar, zenginler böyle bir sistemli yapıyı gördüklerinde kendi memleketlerinde benzer yapılar inşa etme düşüncesinde oldular. Müderrisler bu daracık yerde verilen benzer eğitimin sakıncalarını bunalmalarını gördükten sonra buradan örnek olarak gidip kendi memleketlerinde bu şekilde daha geniş bir medrese açmaya gayret gösterdiler. Şu an elhamdulillah Ağrı merkezde altı yedi tane yurt seviyesinde büyük, kendi müstemilatı yeterli sayıda olan, artık on beş talebe değil, elli, yüz, yüz elli hatta iki yüz kişilik öğrenci grubunu içinde barındıran medreseler açmışlardır. Şu anda artık her ilçede ve her ilde çok sayıda yurt seviyesinde medreseler var. İşte bu durumun bölgedeki ilk açılımı yapan da babamız Molla Musa’dır.

Hocam, Medresenin eğitim-öğretim faaliyetleri dışında da toplumda etkinliği ve etkileriyle ilgili neler söylenebilir?

Medreseler her ne kadar ismi medrese olsa bile bizim şark toplumunda eğitim öğretim faaliyetlerinin dışında da birçok misyonu, vizyonu yüklenen kurumlar olarak görülür. Medrese hem cami hem okul görevi görüyordu. Müderrisi sūfî kimliğe sahipse tekke görevi de görüyordu. Bölgenin bazı medreseleri özel gün ve gecelerde hatme ve zikir halkaları için kullanılmıştır. Yine medreselerde köy ve mahallenin sosyal sorunları da oranın sivil kanaat önderi olarak kabul edilen müderris tarafından çözülebilirdi. Kız

kaçırma olayları, kan davaları, arazi ve tapu anlaşmazlıkları vb. sorunlar müderris rehberliğinde çözüldü

Medreseler ve müderrisler aynı zamanda halk nazarında mahkeme gibi görülür, insanlar birbirini şikâyet etmek amacıyla mahkemeye gitmek yerine müderrise giderek barışma amacıyla bir kavgaya mahal vermeden meselelerini müderrise arz ederdi. Diğer bir ifadeyle medrese ve müderrisler ara buluculuk, istinaf mahkemeleri gibi görev yapmaktaydı. Müderrisler şer'î esaslara göre iddia sahiplerini dinler, fıkıh kitaplarına bakarak buna göre aynen mahkeme gibi fetva verirlerdi. Dolayısıyla medreseler bu gibi faaliyetlerde baş vurulmak suretiyle mahkemelerin yükünü de hafifletiyorlardı.

Medreseler talebeler açısından talebelerin temizlik ihtiyacının yemek ihtiyacının giderildiği bir yurt olarak da görev yapmaktaydı. Müderris aynı zamanda bir caminin imamıdır ve bir imamın yapması gereken bütün işleri yapardı. Cuma namazını kıldırması, vaaz vermesi, hutbe okutması, Bayram namazlarını kıldırması, cenaze namazlarını öncesi ve sonrası cami içinde veya avlusunda ifa etmesi de görevleri arasındadır. Sivil toplum ve kanaat önderi olarak halkın içine giriyorlardı, taziyelerine katılıyorlardı, onlara teselli veriyorlardı, düğünlerine gidiyorlardı, nikahlarını kıyıyorlardı, mevlit okuyorlardı ve mezarlıklarına ziyarete beraber gidiyorlardı. Bu gibi faaliyetlere öncü ve örneklik etmek suretiyle toplumsal birlik ve beraberliğe önemli katkı sunuyorlardı.

Müderris aynı zamanda psikolojik bir rehberdir. Acısı olanın acısını dindiren; sevinci olanın sevincine iştirak edendir. Köylerde sağlık ocağı bulunmadığı dönemde hasta olanlara kendi tecrübesine göre nasıl tedavi olması gerektiğini söyleyen, aynı zamanda psikolojik olarak da dua talep eden insanlar müderrislerden faydalanabilirdi. Kız isteme açısından da birisi gelip der ki “filan köyden birisi gelip benim kızımı istemeye gelmiş, verebilir miyim” veya başka biri “şöyle bir oğlum var, uygun gördüğünüz kız varsa evlendirebiliriz” deyip evlenemeyenlere de yardımcı olmuşlardır. Böylelikle aile müessesinin sağlıklı bir şekilde kurulmasına da büyük katkıları olmuştur.

Bazen sabah namazlarında bir bakıyorsunuz iki üç kişi geliyor dertleri vardır, sıkıntıları vardır, bunu gelip müderrise söyleyebiliyorlardı. Askerlik anılarını anlatanlar, gurbetteki sıkıntılarını anlatanlar, eşiyile arası bozulduğu için kimseyle dertleşemeyip oraya gelip Seydâ'ya derdini anlatanlar, mânevî danışmanlık rehberlik hizmeti alanlar veyahut âşık olup da babasına söyleyemediğini Seydâ'ya gelip söyleyerek aracı olmasını

isteyenler, parasını, altınını emanet edenler vb. hep müderrislerin karşısına çıkan durumlardı.

Resmi bir yetkili, kaymakam, vali gibi ileri gelenler, köye, kasabaya geldikleri zaman müderrisler görünmeden gidilmezdi. Bir köyün meclisinde eğer imam bulunmuyorsa, gelen misafirleri ağırlayan arasında bir müderris bulunmuyorsa, o köyün ahalisinin yanında bu bir eksiklik olarak kabul edilmektedir. Hocalar, müderrisler, Seydâlar aynı zamanda dışarıdan gelen misafirleri ağırlama konusunda köyün ileri gelenlerine mânevî destek veriyorlardı.

Molla Musa hocamız da anlattığımız bütün bu hizmetleri hakkıyla yerine getirmiş, toplumun birlik ve dirlik içerisinde yaşayabilmesi için elinden gelen gayreti göstermiştir.

Mutlaka Molla Musa'nın topluma yönelik örnekligi hususunda hatıralar çoktur, ancak unutmadığınız anılarınız var mıdır Hocam?

Bendeniz ilkokul iki veya üçüncü sınıftayken Doğubayazıt'a bağlı Esnemez köyünde, köy meydanında vuku bulan bir olayı iyi hatırlıyorum. İnsanlar köy meydanında birdenbire birbirleriyle kavgaya tutuşmuşlardı. Yaş itibariyle sebebini çok hatırlamadığım bu kavgada iki yüze yakın insan kavgaya tutuşmuşlardı. Seksen öncesinde silahlar toplatılmadığından birçok köylü silah da taşıyordu. Bendeniz de bir çocuk olarak onlar kavga ederken meraktan kavganın ortasında seyrediyordum. Kimsenin benden haberi yoktu. O esnada babam rahmetli Molla Musa da "Allah'tan korkun, birbirinizi öldürmeyin, katletmek haramdır, ebedi cehennemde kalırsınız, bir insanı öldürmek bütün insanlığı öldürmek gibidir, ayıptır, yapmayın" gibi telkinlerle araya girmeye çalışıyordu.

Tam o esnada birisi elindeki bir tüfekle bir başkasının tam arkasında namluyu getirmiş tetiğe basacakken, babam onun tüfeği tuttuğu kolunun omuzuna dokundu ve onu geri çekti. Maksudı onu geri çektiği zaman tüfeğin namlusu adamın başından başka yere kaymasıydı. Tüfek ateş ettiği zaman en azından ona değmeyecek, havaya ve yere düşecek veya ölümcül bir yerine gelmesi engellenecekti. Tam o sırada Hacı Müslim isimli bir diğer köylü müdahale ederek, kendi bastonuyla babamın silah tutan adamın omuzundaki sağ eline de gelecek şekilde adamın omuzuna bastonu ile vurdu. İkisi aynı anda müdahale edince baston yanlışlıkla babamın eline geldi ve babamın sağ elinin iki parmağı kırıldı.

Eli sürekli kırık şekilde ömrünün sonuna kadar, ara sıra da eziyet verecek şekilde, o halde kaldığından eli tam kapanmıyordu. Baston babamın eline değdiği an kan fıskırmış, kanı gören başka bir kişi: “Ey cemaat Allah sizi ıslah etsin, imamımızı öldürdünüz, Seydâmızı öldürdünüz” deyince o esnada bütün insanlar silahlarını ve ellerinde bulunan sopaları bırakıp babamın etrafında toplanmışlardı. Bu sebeple kavga sükuna ermiş, Molla Musa’dan talep edilen helallik, aradaki kırgınlığın, kavganın bitirilmesi şartına bağlanmıştı. Böylelikle Seydâ’nın hatırı kavgayı, herhangi bir cinayete mahal vermeden sona erdirmişti.

Bu olaydan elinde kalan izin yanı sıra sürekli ilimle uğraşmaktan sağ elindeki baş parmak ile şahadet parmağı kalem tuttuğu için şahadet parmağın kenarında nasır oluşmuştur. Seydâ bu nasırı kastederek “Şer’î hükümleri verirken iki tane şahide gerek vardır. İnşâallah bende bulunan bu iki şahit kıyamet gününde Allah Teâlâ’nın huzurunda kurtulmama vesile olacaktır. Bu izlerden birisiyle onlarca kişinin ölümüne engel oldum, bu onun izidir; diğeri ise ömrümü ilimle geçirdim, ders verdim, yazdım. Bu nasır da onun alametidir. Rabbimin huzuruna bu ikisiyle gideceğim” diyerek latife ederdi.

Müderresin ve medresenin toplum nazarındaki yaptığı işler çok olmakla birlikte nadir olan acayip şeyler de vardı. Kendisi bir gün gülerken, bir gün bir kızın kendisine gelerek âşık olduğu bir gence kavuşmak gayesiyle muska yazmasını istediğini, bu isteğine olumsuz cevap almasına rağmen, kızın, annesi, babası hatta hasta kedisi için bile dua istediğini anlatmıştı. Görüldüğü üzere toplum hemen her konuda müderreslerden yardım dilemiş ve beklemişlerdir.

Müderresler tarih boyunca insanların hiçbir sıkıntısını hiçbir mahremiyetini kimseye aktarmamışlar, halkın meselelerini sır olarak tutmuşlardır. Vefat eden insanların eksikliği veya toplum tarafından kusur veya nakısa olarak görülebilecek hiçbir özellikleri vefatından sonra hiçbir müderres tarafından cemaatine söylenmemiş, gündeme getirilmemiştir. Bu bir meslek sırrı olarak müderresle birlikte mezara gitmiştir. Müderresler topluma böyle bir güven verdikleri için genç olsun, yaşlı olsun, kadın olsun, erkek olsun, her türlü insan gelip kendilerine sıkıntılarını anlatabiliyorlardı. Sadece müderresin kendisine değil eşinin ve çocuğunun hazır bulunduğu ortamda da dertlerini anlatıyorlardı. O mahremiyet sırrını müderres kendi ailesiyle birlikte bir kültür ve şuur olarak aile ve çocuklarına veriyordu. Müderresin eş ve çocukları da kendilerine aktarılan

sırları kimseye söylemiyorlardı. Bu şekilde aile olarak da toplumda örnek şahsiyetler olmuşlardır.

Molla Musa hocamızın vefatından sonra sizin de içinde yer aldığınız talebe ve sevenleri tarafından “Molla Musa Celâli Medrese ve İlahiyat İlimlerini Araştırma Derneği” ismiyle bir derneğin kurulduğunu biliyoruz. Bu derneğin kuruluş gayesi ve faaliyetleriyle ilgili neler söyleyebilirsiniz.

Âlimlerden sonra onların hatıralarını devam ettirmek lazımdır. Molla Musa benim babam olmakla birlikte bölgede tanınan, sevilen, büyük hizmette bulunan, eski âlimlerin izini devam ettiren; Hz. Peygamber’den Osmanlı son dönemine kadar ulaşan ilim silsilesinin son temsilcilerinden birisiydi. Bu medrese sisteminin son temsilcileri vefat ettikten sonra yeni dinî eğitim kurumları açılmakla birlikte, bu şekilde, bu usul üzere, bu tarzda âlimlerin yetişmesi artık zor olmuştur. Dolayısıyla böyle âlimleri ve medreseleri bizim tanıtmamız gerekmektedir diye düşünüyorum. Bu bölgeye baktığımızda Ahmed-i Hânî, Halife Yûsuf, Mele Muhammed Kâsûrî gibi babam da önemli sosyal, kültürel, dinî, beşerî hizmetlerde bulunmuş ve gerisinde hem bir maddi mânevî hizmet alanı hem de eserler bırakmıştır.

Biz bu medresenin devam etmesini istediğimiz için, medreseye sahip çıkmak adına özel bir derneğe ihtiyacımız olacaktır diye düşündük. Bu sebeple medresenin maddi-mânevî ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle bir dernek kurarak babamızın bıraktığı mirası ilmi olarak devam ettirmek ve toplumumuzun babamızın medresesine verdiği değeri, medresenin topluma sunduğu hizmeti sürdürmeyi arzuladık. Babamızın eserlerini derli toplu olarak bir araya getirmek, belki yeniden tasnif etmek ve yayınlamak da gayelerimiz arasındadır.

Bu derneğin hedefleri içerisinde tabii ki sadece saydığımız hususlar yoktur. Bölgemizin bütün âlimlerini tanıtmak; diğer medreselerle irtibata geçerek medreseler arasındaki kardeşlik bağının sağlamlaştırılmasına vesile olmak, sadece medrese eğitimine değil İmam Hatip, İlahiyat ve İslami İlimler fakülteleri ile diğer İslâm ülkelerindeki İslami eğitim kurumlarıyla da irtibatlar kurmak, babamızın da gayelerinden olduğundan buna dair çalışmalar yapmak niyetini de taşımaktayız. Netice itibarıyla Ahmed Yesevî Camii ve Medresesi'nin diğer dinî kuruluşlarla birlikte daha geniş bir yelpazede İslâm'a hizmet

etmesini sağlamak istediğimizden Molla Musa el-Celâlî Medrese ve İlahiyat İlimlerini Araştırma Derneği'nin kurduk diyebiliriz.

Muhterem Hocam tüm yoğunluğunuza rağmen röportaj isteğimizi geri çevirmediğiniz için ayrıca teşekkür eder, niyetlerinizin gayesine ulaşması dileğiyle hürmetlerimizi arz ederiz.